

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ 23-IOJI JONO JABLONSKIO
KONFERENCIJA

Reikšmė kalboje ir kultūroje



TEZĖS

Universiteto g. 5, Vilnius
2016 m. rugsėjo 23–24 d.



Mokslinis komitetas

Prof. dr. Grasilda Blažienė (pirmininkė, Lietuvių kalbos institutas)

Doc. dr. Aleksejus Andronovas (Sankt Peterburgo valstybinis universitetas, Rusija)

Prof. dr. Laimutė Balodė (Helsinkio universitetas, Suomija; Latvijos universitetas, Latvija)

Prof. dr. Ineta Dabašinskienė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Prof. habil. dr. Jolanta Gelumbeckaitė (Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas, Vokietija)

Prof. habil. dr. Anna Tyrpa (Lenkijos mokslų akademija, Lenkija)

Doc. dr. Loreta Vilkienė (Vilniaus universitetas)

Prof. habil. dr. Anna Zielińska (Lenkijos mokslų akademija, Lenkija)

Organizacinis komitetas

Dr. Aurelija Gritėnienė (Lietuvių kalbos institutas)

Dr. Gintarė Judžentytė (Vilniaus universitetas)

Prof. dr. Vytautas Kardelis (Vilniaus universitetas)

Dr. (HP) Rita Miliūnaitė (Lietuvių kalbos institutas)

Doc. dr. Kristina Rutkovska (Vilniaus universitetas)

Prof. dr. Irena Smetonienė (Vilniaus universitetas)

Prof. dr. Jolanta Zabarskaitė (Lietuvių kalbos institutas)

Doc. dr. Vilma Zubaitienė (Vilniaus universitetas)

Leidinio sudarytoja Gintarė Judžentytė

Leidinio redaktorės: Gintarė Judžentytė, Vilma Zubaitienė

Turinys

Rima Bakšienė <i>Suvalkiečio reikšmių sklaida Suvalkijoje: tarminės savimonės modelis Marijampolės apylinkėse</i>	4
Jowita Niewulis-Grablunas <i>Lenkų kalbos garsų atliepimai Punsko šnektos jaunimo kalboje</i>	5
Piotr Grablunas <i>Lenkų kalbos skoliniai Punsko šnektos atstovų kalboje</i>	6
Игорь Исаев <i>Градуальная оппозиция палатализованных и непалатализованных согласных в русских говорах</i>	7
Mirosław Jankowiak <i>Contemporary Belarusian Dialects in Lithuania, Varena District. Sociolinguistic Situation and Condition of the Dialect</i>	9
Vytautas Kardelis <i>Dialektologija ir senoji lietuvių raštija</i>	9
Asta Leskauskaitė <i>Retesnės kai kurių pietų aukštaičių šnektose vartojamų prielinksnių reikšmės</i> .	11
Jūratė Lubienė, Dalia Pakalniškienė <i>Šiaurės žemaičių patarmės somatizmai: motyvacijos ypatumai</i>	12
Violeta Meiliūnaitė <i>Rytų aukštaičių patarmės XXI a. pradžioje: galimi raidos scenarijai</i>	13
Lina Murinienė <i>Visuotinio kirčio atitraukimo ypatumai Naujosios Akmenės jaunimo kalboje</i>	14
Vilija Ragaišienė <i>Vardažodžių kirčiavimo modeliai (kirčio neatitraukiančių aukštaičių patarmių pagrindu)</i>	15
Christa Schneider <i>Quo vadis, lithuanian dialectology? New methods used in a traditional research field</i>	16
Florian Sommer <i>Kalbų kontaktai ir Mažosios Lietuvos lietuvių tarmės</i>	17
Anna Stafecka <i>Par dažām īpatnējām vārdu nozīmēm latviešu valodas augšzemnieku dialektā</i>	18
Edmundas Trumpa <i>Latvių aukštaičių priegaidžių audiciniai skirtumai tarmės atstovų požiūriu</i>	20

Suvalkiečio reikšmių sklaida Suvalkijoje: tarminės savimonės modelis Marijampolės apylinkėse

Subjektyviojo pobūdžio vakarų aukštaičių kauniškių (toliau – VAK) tyrimų iki šiol negausu. Atliktų tyrimų autorių išvados panašios: tarmės atstovai gerai suvokia savo tapatumą (*suvalkiečiai* ar *zanavykai*), tačiau jis remiamas ne tiek kalbos ypatybėmis, kiek regionine lokalizacija ar administracine priklausomybe. Taip pat nustatyta, jog VAK plote tarminio kalbėjimo prestižas gana aukštas, tačiau kalbėtojai menkai suvokia skirtumą nuo bendrinės kalbos ir nesugeba nurodyti daug tarminių ypatybių.

Pranešime Marijampolės apylinkių (12-os gyvenamųjų punktų) tarminės savimonės bruožai aptariami remiantis projekto „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ metu (2011–2014 m.) surinktais duomenimis.

Vertinant XXI a. pradžios Marijampolės apylinkių tarminės savimonės modelį, dėmesys kreiptas į šiuos aspektus: tapatinimąsi su arealo tarminiu vienetu – dialektu, tarme (*suvalkiečiais* ar kitu tarminiu vienetu); tapatinimąsi su vietiniu tarminiu vienetu – geolektu, šnekta; vartojamus vietinės šnektos pavadinimus – *vardus* ir *nomiacijas*; tarminių ypatybių savistabą kalboje ir jų sąmoningą / nesąmoningą vartojimą / vengimą.

Tarminės savimonės modelis Marijampolės apylinkėse gana vienalytis. Daugumoje tirtų punktų kalbėtojai save laiko *suvalkiečiais*, o savo kalbėjimą dažniausiai apibūdina kaip *tarmišką suvalkietišką* arba sako, jog *suvalkuoja*. Nė viename iš tirtųjų punktų nebuvo išgirsti pavadinimai *aukštaičiai* ar *kàpsai*, taigi tikėtina, kad eiliniai kalbėtojai savęs su šiais vienetais netapatina. Kiti dažniau išgirsti kalbėjimo apibūdinimai neabejotinai siejasi su nedideliu tarmės skirtumu nuo bendrinės kalbos: minėti *paprastumo*, *lietuviškumo*, *taisyklingumo*, *aiškumo* ir *suprantamumo* aspektai.

Dauguma pateikėjų teigia kalbantys visur vienodai, nekeičiantys kalbinio kodo nei skirtingose kalbinėse situacijose, nei bendraudami su skirtingais adresatais. Kai kurių pateikėjų paminėta, kad jie net nežino, kas yra tarmė, negalvoja, ar kalba tarmiškai, su tuo nėra susidūrę, tiesiog kalba taip, kaip yra įpratę ir tiek. Beveik visi pateikėjai teigė, kad kitų kraštų žmonės pastebi, jog jie yra suvalkiečiai ir įvairiai tai vertina, vieniems jų tarmė yra graži, kitiems nelabai, tačiau patys dėl to savo kalbėjimo nekeičiantys net ir svetimose tarminėse aplinkoje.

Nors beveik visi eiliniai kalbėtojai savo kalbą vertina kaip tarminę, nusakyti jos ypatybes jiems nėra lengva, jie jų beveik nepastebi. Dauguma vardina tik senus žodžius, mini savotišką *žodžių* ar *kalbos tęsimą, tempimą*, paminėtas kalbos *kamputumas, statumas*.

Taigi apibendrinant Marijampolės šnektos atstovų kalbinę savimonę ir nuostatas, pasakytina, jog jie gerai suvokia savo tarminę priklausomybę, šnektos prestižas yra aukštas, vartojimo sferų distribucija plati. Tačiau eiliniai kalbos vartotojai sunkiai skiria tarminį kalbėjimą nuo bendrinės kalbos, įvardija labai mažai tarminių ypatybių.

Jowita Niewulis-Grablunas

Poznanės Adomo Mickevičiaus Kalbotyros instituto Baltologijos skyrius

Lenkų kalbos garsų atliepimai Punsco šnektos jaunimo kalboje

Pranešime norima apžvelgti lenkų kalbos garsų atliepimus šiuolaikinėje Punsco šnektos (pietų aukštaičiai) jaunimo kalboje. Apie tai, kad lenkų kalba Lenkijoje gyvenančių lietuvių žodynui daro didelę įtaką rašė Wojciechas Smoczyński (1977), Irena Aleksaitė (1985), Irena Gasperavičiūtė (1992), Gražina Sorokaitė (1992), Birutė Burdinaitė (1994), Nijolė Kolytė-Birgelienė (2002), Juozas Marcinkevičius (2003), Piotras Grablunas (2004), Jovita Nevulytė-Grėbliūnienė (2005), Dalia Teresa Senda (2009) ir kiti. Paskutiniu metu lenkų kalbos įtaka Lenkijoje gyvenančiam Punsco jaunimui suintensyvėjo kaip niekada anksčiau. Polonizmų ar per lenkų kalbą atėjusių anglicizmų, ypač žodžių susijusių su naujausiais technologijų pasiekimais, yra labai daug. Bet ar tie naujausių skolinių fonetiniai (balsių ir priebalsių) atliepimai vis dar yra tokie, kokie buvo praeitą šimtmetį? Ar Punsco šnektos jaunimas vis dar keičia lenkų kalbos [o] balsį į šnektos [a], [a·], kaip tai buvo ankstesniais laikais? Ar jie, pavyzdžiui, seną skolinį *pokoje* (liet. liter. klb. *kambariai*) taria [pakã.jai] ar [pɔkɔ.jai] (o galbūt iš viso jau šio žodžio nevartoja?), *urlop* (liet. liter. klb. *atostogos*) – [úrłãpas] ar [úrłɔpas]? Ar vis dar lenkų [a] keičia į [ɔ], [ɔ·], o [e] į [ie] ir žodžius *szabla* sako [šã-blã] ar jau [šã-blã] (liet. liter. klb. *kardas*), *pogoda* – [pagadã] ar [pɔgɔ.dã], *kotlet* – [katlietas, kɔtlietas] ir [kɔtlɛtas] (liet. liter. klb. *kotletas*), *kawaler* – [kavalierus] ar [kavã.lerɨs]? O kaip atrodo priebalsių atitikmenys? Ar skoliniuose, tokiuose kaip: *spychacz* (liet. liter. klb. *buldozeris*), *szafa* (liet. liter. klb. *spinta*), *hektar* (liet. liter. klb. *hektaras*) priebalsiai [x, f, h] jau yra paliekami ar vis dar keičiami [k, p, g]? Pranešime taip pat bus kalbama apie lenkų kalbos skolinių formantų -ów-, junginių -

ur-, *-ór-*, *-ar-* bei lenkų kalbos nosinių balsių [ɔ] ([*eu*]) ir [ɛ] ([*ou*]) atitikmenis jaunimo šnektos skoliniuose.

Piotr Grablunas

Poznanės Adomo Mickevičiaus Kalbotyros instituto Baltologijos skyrius

Lenkų kalbos skoliniai Punsko šnektos atstovų kalboje

Pranešimo tikslas – tai mėginimas panagrinėti Punsko šnektos atstovų vartojamus lenkų kalbos skolinius. Dėl kalbinės aplinkos, praeitą šimtmetį gana ribotų ryšių su Lietuva šios šnektos sistemoje atsirado ypač daug slavų kilmės skolinių. Anksčiau įtaką šnektai darė baltarusių ir lenkų kalbos, tačiau pastaruoju metu skolinių šaltinis yra lenkų kalba (šnekteje netrūksta ir anglų kalbos skolinių, kurie į jos sistemą pateko per lenkų kalbą). Pastebėtina, kad šiuo metu Lenkijos lietuvių kalbai didelę įtaką daro ir lietuvių bendrinė kalba. Tokią kalbinę padėtį lemia keli faktoriai, pvz.: galimybė laisvai keliauti Šengeno erdvėje, demografinis nuosmukis, migracija, visuotinė prieiga prie interneto ir kitų informavimo priemonių bei technologijų (pvz., antžeminė skaitmeninė televizija ir radijas), socialinių tinklų svetainės ir tinklaraščiai, mobilieji telefonai ir kt. Visos šios aukščiau išvardytos priemonės atveria naujų galimybių komunikacijos srityse. Žmonės pradeda komunikuoti ne tik savo aplinkoje, bet dėl moderniausių ir visuotinių priemonių bei technologijų vis dažniau daro tai už jos ribų. Tokiomis sąlygomis kalba labai sparčiai kinta – seniai vartojami terminai yra jau atidėti į „archyvą“, o juos pavaduoja kiti, pvz.: jauni žmonės, užsiimantys ūkio darbais, naudoja visai kitokius, naujus įrankius ir padargus, naudojami moderniomis technologijomis, sugeba komunikuoti internetu ir t. t. Pranešime bus nagrinėjami dėl aukščiau išvardytų faktorių atsiradę kai kurie šnektos elementai, pastebimi leksikoje, morfologijoje (ypač žodžių daryboje) ir sintaksėje. Nors morfologijoje lenkų kalbos elementų pasitaiko daug mažiau, verta paminėti kai kuriuos su šnektos sistema seniai suaugusius darybos formantus, pvz., *-ka* ir *-ké*, priešdėlį *da-* (jį esama ir baltarusių kalbos kilmės skoliniuose), taip pat būdvardžių priesagą *-avas*. Tarp tarnybinių žodžių atkreipia dėmesį šnekteje vartojami prielinksniai [*ɔprucʰ*] ir [*vɛdluk*] ir kai kurių prielinksninių konstrukcijų ir linksnių vartojimas. Pastebėti negausūs svyravimai sangrąžinių veiksmažodžių asmenavime / fleksijoje. Toks skolinių ir konstrukcijų vartojimas šnekteje priklauso nuo kelių faktorių: pateikėjų amžiaus, kilmės, profesijos, gyvenimo būdo, gyvenamosios vietos aplinkos, atstumo nuo šnektos centro ir t. t.

Градуальная оппозиция палатализованных и непалатализованных согласных в русских говорах

1. Очевидная полевая лингвистическая трудность – физическое разграничение палатализованных и непалатализованных согласных. Исследователь русских говоров часто стоит на позиции литературного языка, в котором значительная часть согласных имеет пары. В рамках такой установки всё, что будет отличаться от ожиданий, может оказаться за границами противопоставления.

2. Русская бинарная оппозиция может выражаться в противопоставлении твердого согласного (веляризованного) мягкому (палатализованному). Так устроена фонетика современного русского литературного языка. Однако артикуляционную и акустическую сущность противопоставления нужно признать не до конца ясной, так как физический результат такого противопоставления может иметь разные варианты.

3. Некоторые русские диалекты предлагают иную оппозицию. В Диалектологическом атласе русского языка есть карты, иллюстрирующие два полярных типа проявления "мягкости" согласного: недостаточная (невыраженная) палатализация \Leftrightarrow гиперпалатализация (палатальность) согласных.

3.1. Современные экспедиционные материалы говорят о том, что возможно тройное представление такого противопоставления у дентальных. Набор вариантов может выглядеть как триада [т]-[t]-[т'] (дентальный ламинальный непалатализованный – альвеолярный апикальный – дентальный ламинальный палатализованный), однако, несмотря на соблазнительную возможность заявить о найденном редком тройном противопоставлении согласных, делать этого не следует. Так как с точки зрения фонологического распределения "твердых" и "мягких" вариантов тройное противопоставление будет реализовано как бинарное: [т] \Leftrightarrow [t], [т'].

3.2. В пользу "бинарного" решения проблемы градуальной палатализации согласных говорит то обстоятельство, что факультативное колебание [t]||[т'] отмечается только в соответствии с "мягким" согласным. Тогда как "твердый" представлен вариантом [т].

Динамическая спектрограмма позволяет достаточно уверенно различать палатализованные и непалатализованные варианты, опираясь как на собственно консонантное развитие звука, так и на его сегментное взаимодействие.

4. В тех говорах, где была описана система с исторически неразвитой оппозицией согласных по твердости-мягкости, необходимо решить задачу фонологической интерпретации этих признаков прежде всего в конце слова. В одном из говоров Вологодской области исследователями фиксировалось отсутствие мягких согласных перед гласными переднего ряда и в конце слова перед паузой. С точки зрения Московской фонологической школы в современном русском языке конец слова является сильной позицией для определения фонологического статуса согласных по твёрдости-мягкости. Наличие непалатализованных согласных в этой позиции дает основания рассматривать согласные неполного смягчения как проявление системы с отсутствующим противопоставлением.

Может быть и другой теоретический путь решения практической проблемы. Можно принять решение об исключении позиции конца слова из списка сильных на том основании, что в этой позиции в говорах такого типа происходит совпадение согласных.

5. Возможным объяснением особенностей экзотического консонантизма может быть иная артикуляционная база, располагающая парами "зубной-альвеолярный" [т]-[t], [д]-[d]. Акустически все такие согласные могут восприниматься как твердые, так как они не имеют дополнительной артикуляции палатализации. Если учитывать наличие таких пар в других говорах, то будет установлено, что оппозиция реализуется парными согласными, которые находят поддержку со стороны гласного, в котором показатель сочетания C'V имеет сегментное выражение (дифтонг или дифтонгоид с *и*-образной начальной фазой).

6. Существует четыре основных проблемы, касающихся одной из основных категорий русского консонантизма – палатализованность-непалатализованность.

- a. Наличие такого противопоставления хотя бы у части (локальной группы) согласных.
- b. Способ физического выражения оппозиции.
- c. Количество единиц, участвующих в противопоставлении.
- d. Фонетическое содержание фонологического признака, его системная релевантность.

Mirosław Jankowiak

Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos institutas

Contemporary Belarusian Dialects in Lithuania, Varena District. Sociolinguistic Situation and Condition of the Dialect

The purpose of the thesis is to present the results of the field research carried out in Varena District in the summer of 2014. During our field research we visited five villages placed close to Belarusian border (Kalviai, Rakai, Balbutai, Paramėlis and Katra¹), led 29 interviews with 32 persons (21h 32 min). The sociolinguistic situation was in turn studied with the method of domain and pointed to the fact that different languages function in various domains of life (Lithuanian, Belarusian Dialect, Polish Spoken Language of the Northern Borderland and Russian).

The condition of the Belarusian Dialect will be analysed also in the paper at the conference. Most of our interviewers speak fluently in Belarusian Dialect and the structure of the Dialect has been preserved well. We can notice almost all features typical for South-Western Belarusian Dialect and Belarusian language in the speech of local interviewers and a large number of lexical borrowings from Baltic languages (mainly Lithuanian) and Polish Spoken of the Northern Borderland.

Vytautas Kardelis

Vilniaus universitetas

Dialektologija ir senoji lietuvių raštija

Senoji raštija, nors ir yra chronologiškai ribota, baltistiniuose tyrinėjimuose užima svarbią vietą. Ją reprezentuoja daugybė konkrečių darbų, kurių svarbos lietuvių (ir baltų) kalbų tyrinėjimams, apskritai indoeuropeistikai, žinoma, negalima nuneigti – jie yra reikšmingi, reikalingi ir vertingi. Tačiau svarbiausias klausimas čia yra ne konkrečių tyrimų gausa ir svarba, bet teorinės ir metodologinės tyrimo

¹ village Katra is placed outside the Varena District but very close to other villages.

kryptys, lemiančios empirinių tyrimų rezultatus, skirtingo pobūdžio tyrimų tarpusavio sąsajos, tyrimų problematika ir, žinoma, perspektyvos. Į priekį sparčiai žengti – ir ne šiaip žingsniuoti, bet eiti turint aiškų tikslą – galima tik tada, kai nuolat apgalvoji ir įvertini jau nueitą kelią. Mokslo pažangos variklio svarbiausias kuras yra senų hipotezių verifikacija taikant kiek įmanoma naujesnę tyrimų metodiką. Tik nuolat abejojant ir tikrinant tai, kas jau padaryta, galima prasmingai judėti į priekį. Šį judesį galima įprasminti ir įgyvendinti pritaikant *konstrukcijos* ir *dekonstrukcijos* opoziciją ir modelį.

Senosios raštijos konstrukcija: 1) A) raštų kalba Prūsijos kunigaikštystėje: a) vakarinis raštų kalbos variantas; B) raštų kalba Lietuvos valstybėje: b) vidurinis raštų kalbos variantas, c) rytinis raštų kalbos variantas; 2) senosios raštijos tarminis pagrindas.

Dekonstrukcija: 1) trijų raštų kalbos variantų skyrimas prasmingas labiau edukologiniais sumetimais. Lingvistinei raštų paminklų analizei kur kas svarbesnis tipologinis požiūris, kitaip tariant, monografiniu būdu ištirtų senųjų rašto paminklų kalbinių duomenų tipologinis apibendrinimas. Juk daugelis izoliuotai (atskirame rašto paminkle) aptariamų ypatybių, ypač morfologinių ir sintaksinių, būdingos ir kitiems paminklams.

2) Senosios raštijos tarminis pagrindas iki šiol buvo nustatomas remiantis formaliais atitinkamame regione (areale) lokalizuotų senųjų raštų garsyno, morfologijos ir sintaksės sutapimais su to paties regiono (arealo) dabartinių patarnių ypatybėmis. Tačiau taip lyginant nėra keliami ir išsamiai nagrinėjami bei argumentuojami tokie klausimai:

1) ar tikrai senosios lietuvių raštijos autoriai rašė tarmiškai (plg. Konstantino Sirvydo „Punktus sakymų“)?;

2) koks raštų tarmiškumo santykis su kai kur matomomis pastangomis rašyti taip, kad kūrinys būtų suprantamas kuo didesniai lietuvių skaičiui (plg. Saliamono Mozerkos Slavočinskio giesmyną);

3) koks yra senųjų raštų „tarnių“ ir gyvųjų tarnių santykis? Plg.: „lietuvių istorinės dialektologijos tyrinėtojai jie [senųjų raštų duomenys – V. K.] reikalingi tik tam, kad galėtų atkurti kurios nors epochos tarnių struktūrą“ (Jonas Palionis, Lietuvių rašomosios kalbos istorija, Vilnius, 1995, 12). Ar galima remiantis senaisiais raštais patikimai rekonstruoti dabartinių patarnių sistemą, turint galvoje, kad: a) tarmė yra tik šnekamoji kalba, b) kad didžioji dauguma senųjų raštų yra verstiniai, c) kad iki šiol beveik visiškai neatsižvelgiama į istorinės sociolingvistikos duomenis;

4) nuo to laiko, kai buvo nustatytas senųjų raštų tarminis pagrindas, lietuvių dialektologija gerokai pažengė į priekį ir patarnių vaizdas jau yra pasikeitęs. Todėl būtina ankstesnių rezultatų verifikacija (plg. Sirvydo, Jono Jaknavičiaus veikalus ir rytų aukštaičių vilniškių patarnės duomenis).

Ir dar vienas svarbus dalykas dekonstrukcijos procese, į kurį būtina atsižvelgti: negalima, ieškant atsakymų į iškeltus klausimus, visos senosios raštijos suplakti į vieną krūvą (plg. 1759 „Ziwatą“, parašytą

žemaitiškai). Kiekvienas šaltinis turi būti nagrinėjamas individualiai ir tik po to imamasi tipologinės analizės.

Asta Leskauskaitė

Lietuvių kalbos institutas

Retesnės kai kurių pietų aukštaičių šnektose vartojamų prielinksnių reikšmės

Nors dabartiniu metu pietų aukštaičių šnektos tiriamos intensyviau nei anksčiau, tačiau prielinksnių vartoseną bei jų reikšmės kol kas dar nėra išsamiai aprašytos. Zigmo Zinkevičiaus, Aloyzo Vidugirio, Žanetos Markevičienės ir kitų lingvistų darbuose dažniausiai dėmesys atkreipiamas į fonetinius ir darybinius prielinksnių variantus (*in / ing(i), nuo / nuog(i) / nug(i) / nog(i), pro / prog(i)* bei kt.), jų paplitimą, nurodoma tebeegzistuojant kai kurias senąsias prielinksnines konstrukcijas (*apie, nuo, iki, in, iš, po, prie, už* + naudininkas) ir pan. Tikėtina, kad sisteminiam aprašui pirmiausia trūko empirinės medžiagos.

Pastaraisiais dešimtmečiais gauti įvairių pietų aukštaičių šnektų garso įrašai yra gausūs ir skatina imtis išsamios prielinksnių analizės, taikant geolingvistikos, kognityvinės semantikos ir kitus naujus metodus. Pranešime bus aptariami prielinksniai *aplink / aplinkui, palei, palig / paliga, par, paskui, sulig, tarp, terpu, vedlug, žemiau* ir jų semantinės reikšmės. Šie prielinksniai pietų aukštaičių šnektose nėra dažni ir turi vieną, dvi arba, rečiau, kelias reikšmes. Kai kurie iš jų vartojami nedideliame areale (pavyzdžiui, iš lenkų kalbos pasiskolintas *vedlug* užrašytas iš Punsko apylinkių, pasitaiko ir kaimyninėse vakarų aukštaičių kauniškių šnektose).

Šiaurės žemaičių patarmės somatizmai: motyvacijos ypatumai

Viena iš globaliųjų kalbotyros problemų XXI a. išlieka kalbos ir tikrovės santykio problema, kuri neatsiejamai susijusi su kalbos ir mąstymo santykiu, kalbos funkcija kuriant, saugant ir perduodant konceptualųjį pasaulio vaizdą. Sprendžiant šiuos ypač sudėtingus klausimus išskirtinis vaidmuo tenka įvairiapusiam leksikos sistemos tyrimui. Dėl didelės leksikos sistemos apimties parankiausia ją tirti suskaidžius į atskiras semantines grupes. Viena iš tokių grupių – *žmogaus kūno dalių pavadinimai*, arba *somatizmai*.

Pranešime siekiama nustatyti vienos patarmės – šiaurės žemaičių – somatizmų motyvacijos modelius bei jų kūrimo kognityviusius principus.

Įvairių šaltinių duomenimis, žmogaus kūno dalių pavadinimų semantinei grupei priklauso apie pusketvirto šimto leksemų (įskaitant formaliuosius variantus).

Tiriant kūno dalių pavadinimus kaip nominacijos proceso rezultatus, nustatyta, kad jie yra nemotyvuotojo (pirminio) ir motyvuotojo (antrinio) nominacijos tipo nominatemos. Motyvuotosios nominatemos sudaro didžiausią kūno dalių pavadinimų dalį.

Šiaurės žemaičių somatizmų onomasiologinę sistemą sudaro keli motyvacijos modelių tipai – deskriptyvūs, komparatyvūs, lokatyvūs, funkcinis.

1. Deskriptyvūs, arba apibūdinamasis, kūno dalių motyvacijos modelių tipas remiasi kognityviniu kvalitatyvumo principu. Deskriptyviųjų motyvacijos modelių tipui priklauso tie pavadinimai, kurių leksiniai motyvatoriai eksplicitiškai apibūdina išorines ar vidines kūno dalies ypatybes, savybes, skleidžiamus garsus, pavyzdžiui, *minkštimas* ‘smilkinys’, *raukinė* ‘užpakalis’, *bleĩbalas* ‘burna’, *kriokalinė* ‘veidas’, *pirslà* ‘užpakalis’, *zirzĩnė* ‘užpakalis’ ir pan.
2. Lokatyviojo motyvacijos modelio tipui priklauso keletas somatizmų, motyvuojamų kūno dalies vieta, pavyzdžiui, *parũrys* ‘vieta po užpakaliu’, *paskuĩgalis* ‘užpakalis’, *pãsubinis* ‘vieta po užpakaliu’, *taĩprietis* ‘tarpkojis’ ir pan.
3. Komparatyvūs motyvacijos modelio tipas remiasi panašumo fenomenu, pavyzdžiui, *snãpas* ‘nosis’, *knyslė* ‘nosis’, *pelė* ‘penis’, *dũgnas* ‘sėdynė’ ir kt.
4. Funkcinis motyvacijos modelio tipas paprastai nurodo somatizmų funkciją, pavyzdžiui: *ėdis* ‘burna’, *sėdėnė* ‘užpakalis’, *veizõlai* ‘akys’ ir pan.

Vienos semantinės grupės leksemų motyvacijos analizė teikia nemažą galimybių nustatant tam tikro tikrovės fragmento vaizdinį kalboje.

Violeta Meiliūnaitė

Lietuvių kalbos institutas

Rytų aukštaičių patarmės XXI a. pradžioje: galimi raidos scenarijai

Pastarųjų metų lietuvių dialektologijos ir geolingvistikos tyrimai ima dažniau atsigręžti į atskirų kalbos sistemų sąveiką ir jos atspindžius vadinamosiose „tradicinėse (pa)tarmėse“. Ne tik kitų kalbų ar bendrinės lietuvių kalbės, bet ir kitų (pa)tarmių poveikis vis atidžiau tiriamas. Dėmesys telkiamas ne vien į lingvistinius argumentus, nors atskirų kalbos sistemų sąveika yra nuolatinė ir vis intensyvesnė. Pastebimas ypač stiprus visų rūšių migracijos poveikis – žmonės vyksta ieškoti darbo, gyvenamosios vietos ir pan. kaip niekad toli (ne tik į gretimą, bet ir į gerokai nutolusį miestą ar net kitą šalį). Tai tik viena iš priežasčių, kodėl kinta lietuvių kalbos (pa)tarmių žemėlapis.

Susidūrus dviem kalbos sistemoms natūraliai susiformuoja poreikis pasirinkti vieną iš jų. Taigi, kalbant iš geolingvistikos perspektyvos, pasirenkamas neutralusis bendrinės kalbos, dominacinis vienos iš patarmių ar kompromisinis – tarminio kalbėjimo be ryškiųjų vietos ypatybių – variantas.

Naujausi tarmių žemėlapių tyrimai rodo, kad rytų aukštaičių patarmių plote formuojasi du stambūs regionai – rytinis ir vakarinis. Pirmojo pagrindas – uteniškių patarmė, o antrojo – panevėžiškių. Šio pranešimo tikslas – aptarti, kokie galimi rytų aukštaičių patarmių vystymosi scenarijai. Jie pristatomi remiantis projektų „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ ir „Kupiškėnų, panevėžiškių ir uteniškių paribio šnektos XXI a.: kalbų kontaktų aspektas“ duomenimis.

Visuotinio kirčio atitraukimo ypatumai Naujosios Akmenės jaunimo kalboje

Šiaurės žemaičių telšiškių rytiniame pakraštyje esančio miesto – Naujosios Akmenės – jaunimo kalbos ypatybės bendrais bruožais apžvelgtos 2015 metų spalį vykusiame Baltistų kongrese. Jono Jablonskio konferencijos pranešimu daugiausia dėmesio skiriama tradicinės tarmės prozodijos pokyčiams. Teiginiai remiami 2015–2016 metais pranešimo autorės atliktu Naujosios Akmenės šnekotos tyrimu.

Iš atlikto tyrimo matyti, kad jau tvirtai susiformavęs visiškai naujas miesto kalbos darinys, maža sąlyčio taškų beturintis su tradicine vietos tarme. Daugelis esminių – skiriamųjų – šiaurės žemaičių telšiškių patarmės fonetikos ypatybių beveik išnykusios: dvibalsių [ėi], [ou] vartojimas vietoj [ie], [uo]; afrikatų [č], [dž] atliepimas [tʰ], [dʰ]; dvibalsių [ai], [ei] vienbalsinimas tiek žodžių galūnėse, tiek šaknyse, tačiau nuosekliai išlaikomas balsių [ę], [o] dvibalsinimas, ilgųjų balsių trumpinimas (iki pusilgio ar net visai trumpo) nekirčiuotuose skiemenyse.

Pirminiai Naujosios Akmenės jaunimo kalbos tyrimai lyg ir leido kalbėti apie tvirčiau išlaikytą šiaurės žemaičių prozodiją, ypač turint omenyje kirčio atitraukimą iš galinio trumpojo ar ilgojo cirkumfleksinio skiemens. Taip, kirtis atitraukiamas iš galinio trumpojo ar ilgojo cirkumfleksinio skiemens – dėsnigai iš dviskiemenių žodžių galinio skiemens į antrą nuo žodžio galo skiemenį, tačiau į tolesnį nei antras nuo žodžio galo skiemuo kirtis atitraukiamas itin retais atvejais. Iš esmės toks kirčio atitraukimas būdingas 3_{a/b} kirčiuotės žodžiams. Kitais atvejais kirčiavimo paradigma išlyginama antrojo nuo žodžio galo skiemens naudai. Taigi, viena iš esminių visuotinio kirčio atitraukimo ypatybių – atitraukti kirtį iš trumpos ar ilgos cirkumfleksinės galūnės – išlaikoma, tačiau kita esminė vadinamojo žemaitiškojo visuotinio kirčio atitraukimo ypatybė – atitraukti kirtį į pirmą žodžio skiemenį (įskaitant proklitiką) – ypač reta Naujosios Akmenės jaunosios kartos kalboje, nes kitus galimus atitraukti vadinamuosius žemaitiškuosius atvejus yra „sugėręs“ paradigmos išlyginimas, tiriamojoje šnekoje esąs labai gyvybingas ir stiprus.

Vardažodžių kirčiavimo modeliai (kirčio neatitraukiančių aukštaičių patarmių pagrindu)

Kirčio neatitraukiančiose aukštaičių patarmėse (vakarų aukštaičių kauniškių, pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių) vardažodžiai ir jų formos kirčiuojami pagal pastovaus ir oksitoninio kirčiavimo modelį. Įvertinus rašytinių ir garsinių šaltinių medžiagą matyti, kad pagal šį modelį kirčiuojamų žodžių ir jų formų paplitimas ir vartojimo intensyvumas tiriamų patarmių plote yra skirtingas.

Didžiausias polinkis į kirčiavimo variantiškumą būdingas pietų aukštaičiams, kurių plote išsiskiria palyginti nedidelis pietvakarinių šnektų arealas (Punskas, Rudamina, Seirijai, Leipalingis, Kapčiamiestis, Sapiegiškis, Kučiūnai, Vingrėnai). Jame rasta daugiausia įvairiai kirčiuojamų vardažodžių toje pačioje šnektoje ir to paties informanto kalboje. Einant iš pietvakarių rytų kryptimi pietų aukštaičių patarmėje kirčiavimo variantų toje pačioje šnektoje akivaizdžiai mažėja. Šiuo požiūriu gana vientisi yra vakarų aukštaičių kauniškių ir rytų aukštaičių vilniškių patarmių plotai. Abiejose patarmėse kirčiavimo gretybių toje pačioje šnektoje aptikta palyginti nedaug (jų turi apie trečdalis vardažodžių, įvairiai kirčiuojamų didžiausio akcentinio variantiškumo centru laikomame pietvakarinių pietų aukštaičių areale). Arealo, kuriame variantiškumas būtų intensyvesnis, nė vienoje iš aptariamų patarmių nustatyti nepavyko.

Nagrinėjamų vardažodžių arealinių paplitimo skirtumų esama ir tada, kai paskirose šnektose vartojamas vienas iš daiktavardžio, būdvardžio ar skaitvardžio akcentinių variantų. Tiriamose patarmėse linkstama apibendrinti skirtingus kirčiavimo modelius. Tai ypač gerai atskleidžia produktyviųjų kamienų daiktavardžių akcentuacijos polinkiai. Vakarų aukštaičių kauniškių patarmėje ir pietų aukštaičių patarmės vakarinėje ir pietinėje ploto dalyje dviskiemenių *ā* ir *ē* kamienų daiktavardžių labiau paplitusios oksitoninio kirčiavimo gretybės. Pietų aukštaičių rytiniame ir šiauriniame areale ir rytų aukštaičių vilniškių patarmėje dažnesni šių žodžių baritoninio kirčiavimo atvejai. Toks akivaizdus abiejų kirčiavimo modelių paplitimo skirtumas nėra būdingas produktyviesiems *a* ir *ja* kamienų daiktavardžiams. Aptariamų vyriškojo linksniavimo žodžių oksitoninio kirčiavimo modelis labiau apibendrinamas vakarų aukštaičių kauniškių patarmėje ir pietų aukštaičių patarmės pietvakarinėje dalyje, palyginti su rytų aukštaičių vilniškių patarme.

Nevienodas nagrinėjamų vardažodžių kirčiavimo variantų paplitimas tiriamose patarmėse (paskirose šnektose ar jų grupėse) rodo buvus skirtingų kirčiavimo polinkių. Vakarų aukštaičių kauniškių šnektose, ko gero, vyravo oksitoninis, rytų aukštaičių vilniškių patarmėje – baritoninis kirčiavimo modelis. Pietų

aukštaičių patarmės plote oksitonezės ir baritonezės reiškiniai, matyt, veikė ne vienu metu sanklodos principu. Tikėtina, kad pietų aukštaičių patarmėje, ypač pietvakarinėje ir pietinėje dalyje, vardažodžių oksitoninio kirčiavimo modelis yra paveldėtas iš seno (neatmestina vakarų baltų substrato įtaka). Problemiškesnis baritoninio kirčiavimo modelio susidarymas tiriamoje patarmėje ir jo paplitimas. Net remiantis gausiais duomenimis nepavyko nustatyti vientisesnio ploto, kuriame šis reiškinys būtų intensyviausias. Taigi baritonezė tiriamoje patarmėje, ypač vakarinėje ir pietinėje jos dalyje, turbūt yra palyginti naujas procesas.

Apibendrinus sukauptus duomenis hipotetiškai galima teigti, kad kirčio neatitraukiančiose aukštaičių patarmėse vardažodžių akcentuacijos pokyčiai skirtingu metu galėjo eiti ne viena kryptimi (ne tik iš šiaurės pietų link). Tikėtina, kad tiriamose aukštaičių patarmėse iš seno buvo ne vienas bendras, o keli skirtingi vardažodžių kirčiavimo modeliai, lėmę kirčiavimo variantų atsiradimą ir skirtingą paplitimą patarmės plote.

Christa Schneider

Berno universitetas

Quo vadis, lithuanian dialectology? New methods used in a traditional research field

In my talk I will focus on the 2013 study about dialect prestige in Lithuania. In addition, it is also my goal to present a dialect app and point to its' research potential.

A 2013 pilot study in perceptual dialectology focused on dialect use and dialect prestige among students at the University of Vilnius (cf. Schneider 2013). The study asked three different questions:

1. Are Lithuanian dialects regarded as low prestige variants?
2. Despite of a possibly low prestige, do Lithuanian dialects nevertheless serve as identity markers?
3. Are Lithuanian dialects rather preserved as cultural heritage than used as daily languages?

More than 90% of the 285 questioned students declared Lithuanian as their mother tongue but only around 50% of the informants indicated to speak a dialect. Asked about their impression of the dialect's prestige, almost 70% answered that, in their opinion, the traditional Lithuanian dialects are low prestige variants. Nevertheless, more than 90% of the questioned dialect speakers regard dialect as a part of their identity. In addition, the study showed that Lithuanian culture is strongly connected with dialects (e.g.

songs, poems, customs) and it is easy to understand why dialects are understood as a part of this culture and therefore protected as cultural heritage. The evaluation of the 2013 study also illustrates, together with other studies (cf. Mikulėnienė et al. 2015), the research potential that still lies in the field of the traditional Lithuanian dialectology.

The recent development of crowd sourcing methods via cell phone applications, which are used in variationists' projects, for instance in Switzerland, the United Kingdom and the USA (cf. Leemann and Britain forthcoming), has created a new way to collect data corpora in a short time. Such methods are also highly applicable for Lithuania due to the dialect situation and the existence of a historical dialect atlas (cf. LKA 1977-1991). The app would help to illustrate how widely dialects are effectively used and where the most dialectal areas have to be situated. Therefore, a short set of questions has to be answered by the users. The questions are chosen on the basis of the most salient variables found in the "Lietuvių kalbos atlasas". Based on the answers the users will then be located in a certain part of Lithuania. But due to migration and mobility, which has highly influenced language in the past 30 years, the users will possibly be located at incorrect places. They then have the opportunity to specify their location and, furthermore, they have the possibility to record themselves. The self-location of the users' speeches and the recorded data provide highly valuable insights into the socio-dialectal situation in Lithuania.

References

Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta, Aliūkaitė Daiva (eds.) 2014, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas: žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis.

LKA – Kazys Morkūnas (ed.), *Lietuvių kalbos atlasas*, 1 Leksika, 2 Fonetika, 3 Morfologija. Vilnius: Mokslas, 1977–1991.

Schneider Christa 2013, *Die litauischen Dialekte: Dialect Death durch Low Prestige, Identitätsmerkmal der Litauer oder nur noch Kulturgut?*, Master's thesis, Universität Bern.

Florian Sommer

Ciuricho universitetas

Kalbų kontaktai ir Mažosios Lietuvos lietuvių tarmės

Mažoji Lietuva nuo senų laikų buvo kalbų kontaktų zona. Čia lietuviai aukštaičiai visų pirma kontaktavo su prūsais ir lenkais mozūrais, po to vis intensyviau su vokiečiais. Su pastaraisiais kontaktavo ir dalis žemaičių, kurie, be to, gyveno anksčiau kuršių gyventame plote. Literatūroje vyrauja nuomonė, kad būtent šie kontaktai sudarė pagrindą atskiroms tarmėms susiformuoti (plg. Zinkevičius 2006, 180–188, 247–252). Be abejo, svarbiausias vaidmuo šių kontaktų kontekste atiteko vokiečių kalbai – jos žemaičių ir aukštaičių tarmėms.

Po antrojo pasaulinio karo Mažoji Lietuva kaip kalbinė erdvė išnyko, nors jos tarmių pėdsakų kitose tarmėse išliko iki šių dienų (plg. Bakšienė, Vaišnienė 2014). Dėl to Mažosios Lietuvos lietuvių tarmių nagrinėjimas aktualus ne tik savo verte istorinei kalbotyrai, bet ir dabartinės kalbinės situacijos aspektu.

Pranešime bus pateikta vokiečių kalbos įtakos Mažosios Lietuvos tarmėms lingvistinė analizė, atlikta taikant naująjį kalbų kontaktų nagrinėjimo metodą (plg. Matras 2006).

Tyrimė bus remiamasi anų laikų lingvistinėmis studijomis (pvz., Bezenberger 1884), lietuviškomis Wenkerio anketomis (plg. Fleischer, Sommer 2012) ir tekstų rinkiniais (pvz., Capeller 1904). XIX a. medžiaga įdomi ir tuo, kad ji atspindi laikotarpį, kai daugelis lietuvių perėjo prie vokiečių kalbos. Šiame sociolingvistiniame fone bus tiriama, koku mastu kontaktai su vokiečių kalba paveikė lietuvių tarmių kalbinių sistemų atskiras sritis. Itin daug dėmesio bus skiriama leksikai ir jos distribucijai tarmėse.

Literatūra

Bakšienė Rima, Vaišnienė Daiva 2014, *Klaipėdos krašto aukštaičiai: tekstai ir kontekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Bezenberger Adalbert 1884, Zur litauischen dialektforschung, *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* 8, 98–142.

Capeller Carl 1904, *Kaip senėji Lėtuvininkai gyveno: Aufzeichnungen aus dem Kreise Stallupönen mit Anmerkungen und Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.

Fleischer Jürg, Sommer Florian 2012, Litauische Materialien im Archiv des Forschungszentrums Deutscher Sprachatlas in Marburg, *Archivum Lithuanicum* 14, 417–436.

Matras Yaron 2006, *Language Contact*, Cambridge: Cambridge University Press.

Anna Stafecka

Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas

Par dažām īpatnējām vārdu nozīmēm latviešu valodas augšzemnieku dialektā

Vārdu nozīmes valodas attīstības gaitā mainās. Dažādu faktoru ietekmē veidojas arī vārdu lokālās jeb dialektālās nozīmes, piemēram, vārdu *sēta* latviešu valodas izloksnēs Vidzemē (arī Zemgalē un Augšzemē) lieto ar nozīmi ‘žogs’, Kurzemē un Zemgalē šis vārds apzīmē pagalmu, Latgalē *sēta* (> *sāta*) nozīmē ‘lauku mājas’.

Daudzas no kopnacionālās latviešu valodas un arī citiem dialektiem atšķirīgas nozīmes sastopamas augšzemnieku dialektā.

Dažkārt viena un tā paša vārda nozīme var atšķirties pat viena dialekta robežās, tā atspoguļojot vārda nozīmju nevienmērīgo attīstību. Vārds *risaks* Vidzemes latgaliskajā Sinoles izloksnē, piemēram, ir ‘pelēkais zaķis’, taču Latgales centrālajās izloksnēs tas ir ‘rikšotājs zirgs’, *ļepeste* Sinolē ir ‘atlūzums no celma pie nozāģēta koka’, bet Latgalē – ‘noplīsušas vilnas zeķes gabals, lupata’. Savukārt Vidzemes latgaliskajā Kalnienas izloksnē *tulzna* var būt ne tikai ‘beršanas vai apdeguma rezultātā radies ar šķidrumu pildīts zemādas pūslis’, kā tas ir, piemēram, kopnacionālajā valodā un arī Latgales izloksnēs, bet ‘neliels lietus mākonis’. Vārds *saušs* var nozīmēt ‘ļoti daudz’, bet *luste* var būt ne tikai ‘prieks’, bet arī labības nezāle.

Dialektālie vārdi var ienākt kopnacionālajā valodā, taču nozīme var tikt pārveidota, piemēram, vārds *aruods*, kam kopnacionālajā valodā un leļzemnieku izloksnēs ir nozīme ‘profesija’, augšzemnieku dialektā, tāpat kā lietuviešu *aruodas*, ir ar nozīmi ‘apcirknis’.

Augšzemnieku dialektā sastopamas arī semantiskās paralēles ar citām valodām. Kurzemē un dažviet Zemgalē izplatīts verbs *dzīvuot* (arī *dzīvāt*, *dzievāt* u.c. varianti) ar nozīmi ‘strādāt’. 20. gadsimta beigās tas reģistrēts arī dažās augšzemnieku dialekta Vidzemes sēliskajās izloksnēs. Verbam *dzīvuot* ir semantiska paralēle arī lībiešu valodā. Valodniecībā pastāv uzskats, ka lībieši to varētu būt aizguvuši no kuršiem. Acīmredzot arī šī semantiskā paralēle, tāpat kā vairākas šajā areālā fiksētās Kurzemes izlokšņu leksēmas liecina par kuršu pēdām Vidzemē.

Samērā daudz semantisko paralēļu ir augšzemnieku dialekta izloksnēs un lietuviešu valodā, piemēram, *atiet*, tāpat kā lietuviešu *ateiti*, Latgales izloksnēs lieto ar nozīmi ‘nākt šurp’, vārdu *duobe* – ar nozīmi ‘bedre’, sal. arī liet. *duobé*. Latviešu kopnacionālajā valodā šiem vārdiem ir pretējas nozīmes. Vārdam *skaitīt* (*skaitēit*, *skaitēt*), tāpat kā lietuviešu valodā, Latgales izloksnēs ir arī nozīme ‘lasīt’. Zemgales sēliskajās un Latgales rietumu izloksnēs izplatīts adjektīvs *sūrs* (*syurs*) ar nozīmi ‘sālš’, sal. liet. *sūrus*.

Vairākas semantiskās paralēles atrodamas ar augu nosaukumiem saistītajā leksikā, piemēram, meža ogas *kazenes* Latgalē sauc *melnās aviešas, avieši, aviekstenes* u.c., kas nozīmes ziņā saskan ar liet. *juoda avieté*. Augam, kuram latviešu literārajā valodā ir nosaukums *pelašķis*, daļā augšzemnieku izlokšņu izlokšņu ir nosaukums *asins (ašņa) zāle*, sal. arī liet. *kraujažolē*. Latgales dienvidu izlokšnēs sastopamais ceļtekas nosaukums *dzīslene* atbilst liet. *gyslotis*. Galvenokārt Latgalē vārdam *maize* ir arī nozīme 'labība', arī lietuviešu valodā vārdam *duona* 'maize' dažās izlokšnēs ir arī šī nozīme.

Arī citās tematiskajās grupās sastopamas vairākas lokālās nozīmes un semantiskās paralēles, kas tiks analizētas referātā.

Edmundas Trumpa

Latvijas universitetas

Latvių aukštaičių priegaidžių audiciniai skirtumai tarmės atstovų požiūriu

2010–2012 m. ekspedicijų metu latvių *augšzemniekų* (aukštaičių) plote tarp Kalupės ir Lizumo buvo patikslinta riba tarp sėliškųjų šnektų, išlaikiusių krintančiosios ir kylančiosios priegaidžių priešpriešą [\ : /] ir latgališkųjų šnektų, turinčių krintančiosios ir laužtinės priegaidžių priešpriešą [\ : ^]. Tyrimo pagrindą sudarė trys heterotoninės minimaliosios poros: *salūza zirga [lù oks] : atvērās istabas [lu óks / Au óks]* (apklausti 136 pateikėjai), *ar rokām drēbi [gr i e ž u] : ar nazi maizi [gr i é ž u / gr i ê ž u]* (131 pateikėjas) bei *vakarā saule [r i e t] : suņi sāka [r i é t / r i ê t]* (137 pateikėjai). Tam tikrais eksperimentiniais metodais gauti rezultatai parodė, kad arealus skirianti kylančios bei laužtinės priegaidžių izoglosė yra ryški, o kiekvienoje iš patarnių priegaidžių priešpriešą geriausiai atskleidžia nevienodas santykinės trukmės kontrastas. Šių įrašų metu informantų taip pat buvo prašoma pagal galimybes bandyti paaiškinti įkalbėtų minimaliųjų porų skirtumus. Iš viso įrašyta apie 180 laisvųjų komentarų (kiekvienai iš trijų minimaliųjų porų apylygiai), jie analizuojami pranešime, respondentų pastabas skirstant į tris grupes.

1) Beveik puse atvejų (86) lygintos poros pateikėjų apibūdintos kaip vienodos (26), arba skirtumai buvo girdimi, bet nemokėta jų paaiškinti (60).

2) Antrajai grupei priskirtinos įvairios su kokybiniais požymiais ar pseudopožymiais susijusios interpretacijos. Gana daug (30) grynai „ortografinių“ komentarų. 27 iš jų (daugiausiai girdint akivaizdžius [lù oks] : [lu óks] skirtumus latgališkame plote) pagrįsti „raidžių *k* ir *g* buvimu“; dviem

([griēžu] : [griēžu]) atvejais bandyta aiškinti, kad pirmasis žodis „rašomas su š, antrasis – su ž raidele“, vieno žmogaus kalbėta, kad skirtumą lemia „priešdėlių iš- ir nuo-“ buvimas.

Su tikraisiais kokybiniais skirtumais susijusi 7 pateikėjų pastebėta ypatybė – skiemenims su nevienoda priegaide būdinga ir nevienoda vokalinė sudėtis (ie-ē-ī ar uo-ō-ū monoftongizacijos laipsniai). Tai aiškintina nevienoda patarmių kiekybine priegaidžių sistema. Iš tiesų sėliškosiose šnektose menčiau kintamų poliftongų ar stipresnės monoftongizacijos esama krintančios priegaidės (trumpesniuose) skiemenyse, ryškesni poliftongai (ar kiek kintami monoftongai) tariami kylančios priegaidės (ilgesniuose) skiemenyse. Latgališkiosiose šnektose atvirkščiai – krintančios priegaidės skiemenys yra gerokai ilgesni ir kintamesni nei laužtinės priegaidės (ypač trumpuose, kaip taisyklė, labiau vienbalsinamuose) skiemenyse.

Tik 6 atvejais tiesiogiai nuskambėjo priegaidės terminas (*zilbes intonācija*), daug dažniau, 17 komentarų, užrašytų latgališkajame plote, paminėta ypatybių, kurias galima klasifikuoti kaip melodinius ar dinامينius priegaidžių požymius: krintančios priegaidės švelnumas, lėtumas, lygumas, mielumas, minkštumas priešinamas laužtinės priegaidės lūžinėjimui, pertraukimui, „raidžių dalijimui“, kirtimui, kietumui, griežtumui, aštrumui, rovimui, stipresniam tarimui. Įdomu, kad sėliškojoje pusėje panašių komentarų būta tik dviejų. Taigi atrodo, kad kokybiniai priegaidžių požymiai dažniau girdimi ir geriau suvokiami latgališkiosiose, o ne sėliškosiose šnektose.

3) Vienalytei ir tuo pačiu savotiškai gausiausiai grupei priskirtini 35 komentarai, kuriais aiškinama, kad žodžių poros skiriasi kiekybe: sėliškajame plote vieni (kylančios priegaidės) skiemenys yra „ilgesni“ už kitus „trumpesnius, mažesnius“ (krintančios priegaidės) skiemenis, o latgališkos patarmės atstovai tvirtina, kad „ilgesnės raidės, raidės su ilgumo ženklu“ (krintančioji priegaidė) nesutampa su „trumpesniais žodžiais ir raidėmis be ilgumo ženklo“ (laužtinė priegaidė).

Šios informantų pastabos remia paraleliai atliktus eksperimentinių matavimų rezultatus, kurie rodo, kad visame tirtame plote būtent skiemens kiekybė yra vienas ryškiausių ir esmingiausių priegaidžių skiriamųjų požymių ir laikytina tvirtu patarmių klasifikacijos pagrindu.